

NT

PROGRAMMA

nationaletoneel.nl

DE TONIEELSTICHTING - 2002-2009
**TOP
STUKKEN**

KOPENHAGEN

Kopenhagen (1998)

van Michael Frayn

Première 07.02.2009
in de Koninklijke Schouwburg, Den Haag

Bohr **Bram van der Vlugt**
Heisenberg **Stefan de Walle**
Margrethe **Liz Snoijink**

Regie **Peter Tuinman**
Vertaling en bewerking **Tom Kleijn**
Dramaturgie **Costiaan Mesu**
Vormgeving en Kostuums **Mechthild Schwienhorst**
Licht **Pelle Herfst**
Regieassistentie **Rodney Verhoeven**
Productieleiding **Hans Nass**

Medewerkers Kopenhagen

Hoofd Techniek Lex Caboort **Hoofd kap-, grime- en kostuumatelier** Iris Elströdt **Voorstellingsleider** Paul in het Veld
Techniek Peter Peereboom, Lodewijk Wijnberg, Jeffrey de Bake
Decoruitvoering Hans Rompa, Ronald van Rijn, Koos 's Gravendijk, Arjen Schoneveld **Decorschilderwerk** Ruud Brouwer **Kostuumuitvoering** Daan Wieman, Amanda van Marion, Peter van der Meer, Marijine Addink, Sonny Jansen
Kap en grime Frederique Nuhaan **Kleedster** Simone Oosterwal
Voorstellingsfotograaf Deen van Meer **Castingadviezen** Kemna Casting, Marc van Bree **Met dank aan** Ingmar van der Bie

1e atoombom Hirosjima – 06.08.1945
bron: Beeldbank WO2

Kopenhagen, september 1941. Enkele maanden na de Duitse invasie, brengt Werner Heisenberg (1901 – 1976) een bezoek aan zijn vriend en collega Niels Bohr (1885 – 1962). Tijdens dat bezoek spraken zij tien minuten onder vier ogen met elkaar. Tien minuten die tot op de dag van vandaag de gemoederen bezighouden. Wat is er voorgevallen in die korte tijd? En waarom houdt die vraag historici al decennialang bezig? Een geschiedenis die begint als twee mannen elkaar vinden in vriendschap, ambitie en de kern van het atoom.

In 1924 neemt de zestien jaar oudere Deen de Duitse Heisenberg als assistent onder zijn hoede. Samen vormen zij de spil van de grootste natuurwetenschappelijke revolutie sinds de relativiteitstheorie van Einstein: de kwantumfysica, die zich bezighoudt met de bouwstenen van het atoom. De gedreven Heisenberg doet geweldige ontdekkingen gebaseerd op de visionaire inzichten van Bohr. Zo ontdekt hij het onzekerheidsprincipe – als we meer weten over de snelheid van een deeltje, weten we minder over de positie ervan, en omgekeerd. Bohr realiseert zich dat Heisenbergs matrixmechanica en Erwin Schrödingers tegengestelde golfmechanica complementair zijn en bedenkt de Kopenhaagse Interpretatie – tegengestelde beschrijvingen van de werkelijkheid kunnen tegelijkertijd van toepassing zijn. De implicaties van hun werk voor filosofie en natuurwetenschap zijn ongekend.

Als in 1927 Heisenberg een eigen leerstoel betreft in zijn vaderland Duitsland blijven de twee intensief samenwerken. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog wordt het contact tussen de twee fysici verbroken, maar zodra Denemarken bezet is door de Duitsers, neemt Heisenberg de kans waar zijn oude leermeester te bezoeken. De motieven voor zijn bezoek zijn onduidelijk.

Toch ontvangt Bohr Heisenberg bij hem thuis. Om eventuele af luisterapparatuur te omzeilen besluiten zij een wandeling te maken. Tien minuten later zijn ze weer terug. Bohr schrijft in een na zijn dood ontdekte brief waarom. Hij raakte er tijdens dat gesprek van overtuigd dat Heisenberg wilde vertellen dat hij werkte aan een atoombom waarmee Duitsland de oorlog zou kunnen winnen. Heisenberg heeft een andere lezing van het verhaal. In een na de oorlog gepubliceerde brief beweert hij nooit geloofd te hebben dat nucleaire wapens een rol zouden spelen in het beslechten van de Tweede Wereldoorlog.

Daarmee werd een verbeterd debat aangewakkerd waarin historici pogen te bewijzen dat Heisenberg wel degelijk uit alle macht probeerde een atoombom te bouwen voor de Nazi's óf juist probeerde

te voorkomen dat één van de partijen een atoombom zou bouwen óf totaal onkundig was betreffende de mogelijkheden van een atoombom. De centrale vraag bleef onbeantwoord: 'Waarom kwam hij naar Kopenhagen in 1941?'

Deze vraag neemt de Britse schrijver en journalist Michael Frayn in 1998 als uitgangspunt voor zijn toneelstuk *Kopenhagen*. Geïnspireerd door het onzekerheidsprincipe van Heisenberg laat hij de verschillende standpunten naast elkaar bestaan. Dat zet kwaad bloed bij voor- én tegenstanders van Heisenberg, maar Frayn is duidelijk over zijn intenties: 'In a good play, everyone is right'.

Het enige dat we met zekerheid kunnen zeggen is dat Heisenberg uiteindelijk geen werkende atoombom bouwde. De geallieerden onder de bezielende leiding van Robert Oppenheimer wel. Op 6 augustus 1945 viel de eerste atoombom op de Japanse stad Hiroshima. Drie dagen later volgde een tweede op Nagasaki. 117.000 mensen vonden in een fractie van een seconde de dood in een allesverzengende vuurbal van vierduizend graden. Naar schatting nog eens 130.000 mensen overleden nog datzelfde jaar aan de gevolgen van stralingsziekte.

Bram van der Vlugt

over Niels Bohr

Niels Bohr vertoont de klassieke karaktertrekken van het Genie. Hij denkt ontzettend snel. Sneller dan hij kan praten. Sociaal gezien is hij echter buitengewoon onhandig. Hij verdraagt geen tegenspraak. Hij heeft altijd gelijk en dat weet hij ook. Het eigenaardige is dat hij dat heel slecht kon formuleren. Bohr zocht altijd eindeloos naar de juiste woorden en dat duurde dan verschrikkelijk lang. Er zijn een paar momenten in de voorstelling waarin ik dat cultiveer – dat deze man niet zomaar iets kan zeggen.

Zijn relatie met Heisenberg is een klassiek voorbeeld van de leerling die de meester dreigt te evenaren en daarmee vadermoord pleegt. Dat vindt vader niet leuk. Natuurlijk is hij ook vreselijk trots op dat meesterlijke kind, maar het moet hem niet gaan overtreffen. Dat zal ook niet gebeuren. Heisenberg is namelijk geen genie. Hij is een briljante, toonaangevende wetenschapper en werkt daar heel hard voor, maar hij heeft geen geniale invallen. Het verschil tussen een genie en een briljante wetenschapper is dat een genie niet hard hoeft te werken. Het valt hem in. Heisenberg noemt dat in het stuk: “Zo’n typisch Bohr moment. Vijf minuten diepe stilte tijdens het wandelen, en dan: “Ik heb alles begrepen. Luister” – komt er iets geniaals.

Bram van der Vlugt speelde in 1999 bij het Noord Nederlands Toneel al de rol van Niels Bohr. Dit jaar wordt Bram van der Vlugt vijfenzeventig jaar. Om dat te vieren kruipt hij opnieuw in de huid van één van zijn favoriete personages.

Stefan de Walle

over Werner Heisenberg

Heisenberg was een wiskundig genie, een rekenaar pur sang, die als een doldwaze alles in wiskunde vertaalde. Net als Bohr een bezeten man, met een ander tempo, een ander karakter, maar net zo gedreven. Zij zien de wereld als een puzzel, als een spel. Best herkenbaar denk ik. Dat avontuurlijke zoeken naar een soort waarheid. Naar een antwoord dat er misschien nooit zal zijn. De natuurkunde van die mannen is dan ook meer dan alleen maar cijfers, het schuurt aan tegen de filosofie, maar ook tegen religie, het niet oplosbare.

De manier van werken van Heisenberg verraaft een erg creatieve geest. Hij is meer dan alleen een rekenaar. Hij heeft dat surplus van een genie. Een genie dat leeft in een universum van getallen, formules, vergelijkingen. Een hele spannende wereld, waarin puzzels oplosbaar zijn. Daarin concurreert hij met zijn geestelijke vader Bohr. Er is veel liefde en vriendschap tussen hen, maar uiteindelijk willen ze allebei winnen. Het zijn twee egoïsten, monomane mannen, die elkaar de loef proberen af te steken. Dat is onderdeel van hun spel. Dat brengt ze nader tot elkaar.

Stefan de Walle is lid van het vaste ensemble van het Nationale Toneel en speelt Werner Heisenberg.

Liz Snoijink

over Margrethe Bohr

Over de historische personen Niels Bohr en Werner Heisenberg is veel bekend. Over de vrouw van Bohr, Margrethe, weten we maar heel weinig. Ik moet dus veel zelf invullen. Ik zie haar vooral als iemand die ijzerenheilig achter ‘haar’ Niels staat. Ze zal hem altijd verdedigen en beschermen. ‘Stand by your man’, wat er ook gebeurt. Niet omdat ze dom is, maar juist omdat ze heel goed weet wat er speelt. Ik put uit eigen ervaring. Mijn vader was wetenschapper, mijn moeder was een soort Margrethe. Hij vertelde haar alles over zijn werk. Zij hielp hem waar zij kon. Zoals Bohr zegt in het stuk: ‘De natuur heeft mij tot een wiskundig gezien merkwaardige eenheid gevormd: niet één maar de helft van twee’.

Heisenberg daarentegen heeft zij nooit gemogen. Margrethe vertegenwoordigt toch een beetje de menselijke maat. Ik denk dan ook dat ze Heisenberg vooral erg rechtlijnig vindt: in zijn denken en in zijn persoonlijkheid. Die zenuw legt zij steeds opnieuw open. Er zijn wel momenten dat ze haar wantrouwen vergeet. Momenten dat ze misschien zelfs een beetje van Heisenberg houdt. Als ze ziet hoeveel hij voor Bohr betekent. Dat is voor haar toch het allerbelangrijkste.

Liz Snoijink speelde de rol van Margrethe Bohr al eerder in de voorstelling bij het Noord Nederlands Toneel in 1999.

Fysica kinderspel?

Uit de biografieën van enkele grootheden aan het instituut van Niels Bohr blijkt dat spelletjes en kwajongensstreken aan de orde van de dag waren. Men bouwde gletsjers van keukentrappen en toiletpapier om theorieën te illustreren en bewerkte Goethe’s Faust tot een parodie met Bohr als God. Werner Heisenberg haalde ooit een nat pak bij een spel met tennisballen en emmers water. Hij werd woest, naar verluidt niet omdat hij drijfnat was, maar slecht tegen zijn verlies kon. De fysici grossierden ook in spotgedichten, satirische theorieën en humoristisch bedoelde ingezonden brieven. Hendrik Casimir publiceerde in 1935 *in the journal of jocular Physics* een tijdschrift voor gekscherende fysica een gedicht over een gebeurtenis die in het toneelstuk van Michael Frayn wordt aangehaald. De hoofdrolspelers zijn Bohr, Garnov en Casimir zelf. Hier volgt een fragment:

**So the three of us went tot the center of town
And there at a gunshop spent many a crown
On pistols and lead, and now Bohr had to prove
That in fact the defendant is quickest to move.
Bohr accepted the challenge without ever a frown;
He drew when we drew...and shot each of us down.**

Volgens Casimir waren de kwajongensstreken allesbehalve triviaal, hoewel ze misschien soms iets uit de hand liepen: ‘Wetenschappelijk werk, en vooral theoretisch werk, vereist een intense concentratie. Aangezien deze concentratie niet over heel lange periodes vastgehouden kan worden zoekt men vormen van ontspanning die niet afleiden van het eigenlijke werk. Zelfs Bohr die zich langer en intensiever kon concentreren dan wij allemaal bij elkaar, zocht afleiding in kruiswoordraadsels, sport en schertsdiscussies. Ik zal niet ontkennen dat we daarmee kostbare tijd verspilden en dat het kinderspel soms doel op zichzelf werd. Misschien dachten we gewoon te weinig na over de mogelijke invloed van onze fysica op de wereld in zijn geheel...’

Kopenhagen wordt gespeeld in:

03.02 t/m 07.02	Den Haag
11.02 t/m 14.02	Arnhem
19.02 t/m 22.02	Rotterdam
25.02 t/m 28.02	Amsterdam
04.03 t/m 07.03	Heerlen
11.03 t/m 14.03	Groningen
18.03 t/m 21.03	Utrecht
25.03 t/m 28.03	Eindhoven
31.03 en 01.04	Tilburg
03.04 en 04.04	Breda
07.04 en 08.04	Leeuwarden
10.04 en 11.04	Zwolle
27.05 t/m 30.05	Den Haag

Iedereen wordt geconfronteert met dilemma’s. Wat kiest u?

Het dilemmaspel en de interactieve gokkast bij de voorstelling zijn ontworpen en gerealiseerd door Ijsfontein Interactieve Media – Amsterdam.

Reactie op de voorstelling?

Wij stellen uw mening zeer op prijs.

Op de hoogte blijven?

Ontvang de digitale nieuwsbrief van het Nationale Toneel. **Kijk op** www.nationaletoneel.nl

Educatie

Het Nationale Toneel ontwikkelt speciale lespakketten bij diverse voorstellingen. Voor meer informatie kijk op: www.nationaletoneel.nl/educatie

Colofon

Uitgave het Nationale Toneel februari 2009

Ontwerp 2D3D **Druk** Ando Den Haag

het Nationale Toneel | Schouwburgstraat 8 | 2511 VA Den Haag
T 070 3181444 **E** info@nationaletoneel.nl

Het Nationale Toneel is één van de grote repertoire-gezelschappen in Nederland en wordt gesubsidieerd door de Gemeente Den Haag en het Ministerie van OC&W. Het NT is in het hele land in bijna alle schouwburgen te zien. De belangrijkste speelplek is Toneelkwartier Den Haag: de Koninklijke Schouwburg en het gloednieuwe Nationale Toneel Gebouw. Ons gezelschap kenmerkt zich door een gevarieerd toneel-aanbod, van klassiekers uit het wereldrepertoire tot premières van spiksplinternieuwe stukken. We vertellen de grote verhalen uit de geschiedenis, behandelen tijdloze thema's en zitten boven op de actualiteit.

Evert de Jager, algemeen directeur
Johan Doesburg, artistiek directeur

Indringend familiedrama wegens succes terug

Ariane Schluter en Jaap Spijkers in
Lange Dageis naar de Nacht

Binnenkort in het theater bij u in de buurt.
Kijk voor meer informatie op onze website.

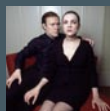

Seizoen 2008-2009

Pleinvrees

Van Alan Ayckbourn | Regie Ivar van Urk
Première 11 september 2008 Nationale Toneel Gebouw (Den Haag)
t/m 2 november 2008 te zien in Den Haag en Amsterdam

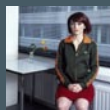
Thérèse Raquin

Van Nicholas Wright, naar Émile Zola | Regie Franz Marijnen
Première 23 oktober 2008 Nationale Toneel Gebouw (Den Haag)
t/m 15 november 2008 alleen te zien in het Nationale Toneel Gebouw

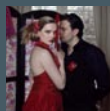
Medea

Van Euripides | Regie Johan Doesburg
Première 15 november 2008 Koninklijke Schouwburg (Den Haag)
Landelijke tournee t/m 24 januari 2009

Hedda Gabler

Naar Henrik Ibsen | Regie Susanne Kennedy
Première 4 december 2008 Nationale Toneel Gebouw (Den Haag)
t/m 4 januari 2009 te zien in Den Haag en Amsterdam

Carmen

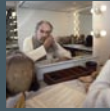
Naar Georges Bizet | Regie Hans van den Boom
Première 20 december 2008 Koninklijke Schouwburg (Den Haag)
t/m 4 januari 2009 alleen te zien in de Koninklijke Schouwburg

co-productie met Stella Den Haag

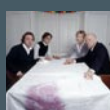
Kopenhagen

Van Michael Frayn | Regie Peter Tuinman
Première 7 februari 2009 Koninklijke Schouwburg (Den Haag)
Landelijke tournee t/m 30 mei 2009

Nocturne

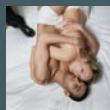
Van Eric Schneider | Regie Franz Marijnen
Première 21 februari 2009 Nationale Toneel Gebouw (Den Haag)
t/m 14 maart 2009 alleen te zien in het Nationale Toneel Gebouw

Lange Dageis naar de Nacht

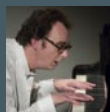
Van Eugene O'Neill | Regie Maaïke van Langen
Landelijke tournee 19 februari t/m 2 mei 2009

reprise

Romeo en Julia

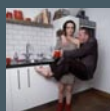
Van William Shakespeare | Regie Johan Doesburg
Première 6 maart 2009 Koninklijke Schouwburg (Den Haag)
Landelijke tournee t/m 13 juni 2009

Glenn Gould

Van Franz Marijnen | Regie Franz Marijnen
28 april t/m 21 mei 2009 alleen te zien in het Nationale Toneel Gebouw (Den Haag)

reprise

Parasieten

Van Marius von Mayenburg | Regie Susanne Kennedy
Première 7 mei 2009 Nationale Toneel Gebouw (Den Haag)
t/m 6 juni 2009 te zien in Den Haag en Amsterdam